

Kohanimedest

E. LEPPIK

Kohanimedede kogumine ning nende tekke, arengu ja päritolu uurimine annavad väärtuslikku materjali etnograafidele, folkloristidele, geograafidele, arheoloogidele ja teistegi teaduste esindajatele, aga esmajoonest just mitmesuguste ajalooetstispiiride ja keelenähtuste uurijatele. See tuleneb põhiliselt kahest asjaolust.

Märkimisväärne protsent kohanimesid saab alguse koha kirjeldamisest, isikute nimedest, isikute ametinimedest, tehisvormidest, mingist sündmusest või tegevusest, s. t. vihjab sellele, mis teatud kohas on minevikus juhtunud, kes seal on tegutsenud või mis seal on olnud. Näiteks asus Vesioru küla madalas kohas, kuhu tihti kogunes vett, Lemküla on mälestusmuistsest Lemmu kihelkonnast, Kabelimäe Assamalla tuleb piiblast endiseegseks matusekohaks, Risukülas Hiemäel asus kunagi ohvrihiis, Porkuni (Borch +holm) rajas XV sajandi lõpupoole Tallinna piiskop S. von der Borch, kelle ameti järgi sai nime ka naabruses asuv Piisupi küla. Liinajärve Nõmme küla servas tekkis Tapa—Tartu raudtee ehitamisel liiva kaevandamisest raudtee muldkeha tarvis, Kubja ta-

lud paljudes külades tähistavad seda, et seal on taludele nimede panemise ajal või vahetult enne seda elanud kubjas jne.

Kohanimed moodustuvad keeles väga püsiva osa. Nii on teoses «Liber Censur Danicae» XIII sajandil Põhja-Eestist ladina ortograafiast mõjustatud kujul kirja pandud külanimed, nagu Inie (Inju), Coraverae (Koeraverae), Hvaelet (Veadla), Asaemulae (Assamalla), Tonnaevaerae (Tõnuvere), Kuldenkaua (Kullengala), Pollula (Põlula), Tydy (Tudu), Roilae (Roela) jt.

Oma konservatiivsuse tõttu säilitavad kohanimed keele arengu ja muutumise tulemusena aju jaoksul kodunud vorme ja sõnu. Endist omastava käände lõppu -n näeme näiteks nimedes Soontaga, Sonda (algsest Soontaga) ja Sompaa (algsest Soontaga) jt. Letinumatest taandunud sõnadest esinevad nimedes näiteks katk (soine maa, vesine ala, mülgas): Lullikatku, Liikatku, Ohekatku, Katkusoo, Katkuoja, Katkuküla (Simuna varasem nimi); v õ h m a s (soosaar): Võhma, Võhmetu, Võhmuta, oit (lomp, loodustik tiik): Härjaoidu talu, Karjaoidu kaeu, Kase-

oit, Mustoit, Oidu küla, Oidusuu mets, Oiduniidu lohk jt.

Toodud seletustest ja näidetest pole raske järeldada, miks organiseeritakse kohanimed kogumist. Praegu on see töö aga eriti pakiliseks muutunud, sest väiksemate pinnavormide ja talude nimesid enam aktiivselt ei tarvitata ning need surevad koos vanema põlvkonna mandlassevarisemisega enamikus väljaja. Toponüümika talletamist juhibv meie vabariigis Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut ning Emakeele Selts, neist esimene suvitit kutseliste teadlastega ekspeditsioonide korras eriti olulistesse kohtadesse, ent viimane vabatahtlike abilistega (korrespondentidega) aasta ringi üle kogu Eesti. Kummaski liinis laekunud materjali säilitatakse ühiselt instituudi murdearhiivis, kus kohanimesid oli 1971. a lõpuks pisut üle 300 000 sedeli, neist kaks kolmandikku kogutud pärast sõda.

Üks kohanimesedel peab sisaldama järgmisi andmeid. Ülal vasakul on nimi kirjakeelsel kujul, sellest allpool rea keskel nime täpne hääldus teaduslikus kirjas, veel allpool kolm käänat, mis vastavad küsimustele k u h u? k u s? k u s t?. Nüüd järgneb seletus, mida see nimi tähendab, kus on selle objekti täpne asukoht, kas tal on paralleelnime-

sid, millal nimi tekkis ja mida ta tähendab, kui tegemist on tänapäeval tundmatu või vähetuntud sõnaga. On soovitatav lisada ka mõned lausendid nime tarvitamise kohta, nimega seotud kohamuistendite, viiteid kirjanduses esinemisele ning muud nime karakteriseerivat informatsiooni. Võimaluse piires tuleb anda vanades dokumentides ja plaanidel esinevad varasemad nimekujud koos allika nimetuse ja aastaarvuga. Igale sedelile märgitakse alla servale andmete andja ees- ja perekonnanime täht, vanus täisaastates ning elukoht (andmete andja, nn. keelejuhi kohta täidetakse eraldi sedel tema täpsema elukooga). Kui kõik ülal loetletud andmed ei mahu ühele sedelile, jätkatakse juttu järgmisel sedelil, millel on ülal vasakul jällegi seesama kohanimi, mis esimeselgi sedelil, aga ülesse paremasse nurka märgitakse sedeli järjekorranumber. Täpsuse huvides lisatakse nimesedelitele iga küla kohta skeem või plaan, kus iga nimega objekt tähistatakse numbriga, millele viidatakse iga vastava nime sedelil.

Olen sellist kogumist toimendanud Väike-Maarja Keskkoolis õpilaste abiga juba kuskilt 1950-ndate aastate keskelt alates. Kui olin niimoodi kooli piirkonnast ülevaate saanud, alustasin 1963. aastal Emakeele Seltsi liikmena Väike-Maarja kihelkonna kohanimedede süstemaatilist kogu-

mist ja kogutud materjali täpset teaduslikku vormistamist. Käesoleva ajani olen loonud endale toponüümika arhiivi, mis sisaldab 12 000 sedelit Väike-Maarja kihelkonnast, 4 000 sedelit Simuna kihelkonnast, 4 000 sedelit Väike-Maarja teistest naaberkihelkondadest (Ambla, Järva-Jaani, Kadriina, Koeru, Rakvere ja Viru-Jaagupi) ning üle 1 000 sedeli mujalt Rakvere rajoonist. Sellest materjalist olen esitanud 15 tööd kokku 15 967 sedeliga Emakeele Seltsi sõnavara ja kohanimedede kogumise võistlustele.

Kirjeldatud tegevus on andnud mulle «kõrvalproduktina» ligi 10 000 sedelist koosneva isikute kartoteegi (sisaldab põhiliselt kohalike inimestega seotud kultuurilugu ja koole puudutavaid andmeid), hulga huvitavaid uurimisteemasid, taluplaanide kollektsiooni, mitmesuguseid muuseumseaduse väärtusega esemeid ning mis peamine — olen sõlminud sõna põises mõttes tuhat tutvust, mille tulemusena nii mõnedki vanad dokumendid, raamatud, fotod, plaanid ja asjad on päästetud ajahamba alla sattumast.

Siinjuures olgu öeldud suur-suur aitäh kõigile minu headele abilistele, kes kannatlikult on kulanud oma tunde mitmesuguste seletuste andmiseks, on püüdnud kirjadele vastanud, perekonnakroonikaid ja koduküla ajaloo käsikirju lohkelt kasutada lubanud või siis teadusliku väärtusega materjali lootanud.